

EVE SEDGWICK

Az akarat kórságai

Egyszer volt, hol nem volt, a történet így szól, az óhazában néhányan néhány napján ópiumot szívtak. Az ópiumfogyasztás sokaknak egyfajta kontroll gyakorlására szolgált: koncentrációs szintjüket, az időben való létüket, vagy az olyan ingerekre való éberségüket, mint a fájdalom, a szer valós összhangba hozta életük dologi elkötelezettségeivel. Néhányuknak talán élvezeti forrást is jelentett – ha ez bűn, akkor annak közhelyes. Akárhogy legyen, ez is csak egyfajta viselkedésmód volt a többi közül.

Azután a Virginia Berridge és Griffith Edwards meghatározó művében, az *Opium and the People. Opiate Use in Nineteenth-Century England*-ben¹ [Az ópium és a nép: ópiumfogyasztás a tizenkilencedik századi Angliában] kínált foucault-i narratíva szerint valami megváltozott. A késő tizenkilencedik századi újonnan diverzifikált és mindent átható orvosi-jogi autoritás rendszertani nyomása alatt, valamint a változó birodalmi és osztályviszonyok között, amit addig pusztán cselekvésnek tekintettek, identitásként kristályosodott ki. Foucault híres meghatározását a *homoszexuális* egyén „megteremtéséről” a következőképpen fogalmazhatjuk át a *függőre* vonatkoztatva:

„Az ópiumevés [akárcsak a szodómia] – legalábbis az, amit a régi polgári jog és kánonjog e kifejezés alatt értett – még a [...] cselekedetek egyik típusa volt; az elkövetője pusztán jogi alany volt, semmi egyéb. A 19. századi függő [homoszexuális] azonban már személyiség: van múltja, nem is akármilyen, gyerekkora, van jelleme, életmódja. [...] Függősége [szexualitása] személyiségének minden ízében jelen van: ott van minden cselekedete mögött, alattomban ható és meghatározatlanul aktív vezérelvként; függősége [szexualitása] szinte az ábrázatáról, sőt, egész testtartásáról is leolvasható, mivel bármennyire szégyellni való is, soha nem sikerül teljesen titokban tartani. [...] Az ópiumevő [szodomita] visszaeső eretneknek számított, a függő [homoszexuális] viszont egy emberfajta.”²

A droghasználó függőként való rendszertani újraértelmezése során a legalapvetőbb fogalmak változnak meg a személyével kapcsolatban. A viszonylagosan önszabályozó stabilitás és kontroll helyzetéből átlökődik a könyörtelen fatalitás

¹ BERRIDGE, V. – G. EDWARDS: *Opium and the People: Opiate Use in Nineteenth-Century England*. 3. Kiadás. New Haven, Conn., Yale University Press, 1987.

² FOUCAULT, MICHEL: *A Szexualitás története. A tudás akarása*. Ford. Ádám Péter. Budapest Atlantisz Könyvkiadó, 1996, 46. (A ford. módosításával. – A szerk.)

és hanyatlás narratívájába, melyből nem képes kibogozni magát, kivéve, ha fejest ugrik abba a másik, még patetikusabb narratívába, amit *leszokásnak* hívnak. Saját magára irányuló perceptuális manipulációinak (avagy kísérletezéseinek) *szubjektuma* helyett a kötelező intézményi (jogi és orvosi) diszciplinák testhezálló *objektumává* válik. E diszciplinák, anélkül, hogy ténylegesen képesek volnának bármilyen módon „segíteni” neki, azt feltételezik, hogy sokkal jobban ismerik, mint ő saját magát – és csakugyan, az ő kultúrájában *rajta kívül* mindenki megkapja a lehetőséget, hogy valamiképp vélekedjen róla.

Azonban az, hogy egy újonnan patologizált függő identitással ruházták fel az ópiumszármazékok használóit, még korántsem a történet vége. Számos megdöbbentő, új keletű fejlemény adódott hozzá ahhoz, hogy a huszadik század első kétharmadában a drogok egyre szélesebb skáláját tekintették függőséget okozóknak: mára nemcsak a fogyasztás összes lehetséges formáját fogja fel potenciálisan függőséget okozóként, hanem egész egyszerűen minden emberi cselekvést is. Gondoljunk csak arra az árulkodó fogalmi csúsztatásra, mely a mértéktelennek tartott evés és az alkoholizmus összemosásával kezdődik – mondjuk az Anonim Túlevők szervezetének megalapítására az Anonim Alkoholisták analógiájára. Az evés patologizálásától az étel elutasításának patologizálásáig (anorexia), vagy akár az időszakos és erősen kontrollált ételfogyasztásig (bulimia) tartó lépés rövid ugyan, ám nagy jelentőségű, hiszen az „idegen anyag” démonizálása, mely látszólagos koherenciát kölcsönzött a „szerhasználat” koncepciójának, már szinte annak artikulációjakor dekonstruálódott. Amennyiben az addikció magába foglalhatja a bevitt *vagy* az elutasítást, *vagy* akár egy adott anyag kontrollált időszakos bevételét, és ha az „anyag” fogalma túlságosan rugalmassá válik ahhoz, hogy határt vonhassunk az „idegen anyag” idegenszerűsége és, mondjuk, az „étel” domesztikus jellege között, akkor a függőség kiváltásának színtere nem lehet azonos magával az anyaggal, és ugyancsak nehezen volna azonosítható magával a testtel. Tehát lennie kell valamiféle átfogó absztrakciónak, mely a köztük fennálló narratív relációkat irányítja.

Nevezhetjük vajon egészséges szabad akaratnak azt az absztrakt teret, melyben a viselkedésformák „addiktívvá” avagy „nem addiktívvá” válnak? Képes-e a szabad akarat arra, hogy (*szabadon*) az *egészséget válasszuk*? Elvégre mondhatnánk, hogy ami mégis szerhasználóként kapcsolja össze a túlevőt, az anorexiást és a bulimiást, az nem az anyag mérgező volta, hanem azon misztikus tulajdonságok többlete, mellyel a függő/használó projekció útján felruházza azt: a vigasz, a nyugalom, a szépség, vagy az energia; ezek a dolgok „valójában” csak magukban a függő személyekben létezhetnek, ám megtévesztő módon a mágikus pótszerének tulajdonítatnak, mely így – akár elfogyasztásra, akár elutasításra kerül – csakis pusztítóan hathat az énré, amely hiányként értelmezi azt. Ebben az esetben az *egészséges szabad akarat* ahhoz a személyhez tartozna, aki egy olyan énből, testből szándékozik kibontani ezeket az tulajdonságokat (a vigaszt, a nyugalmat, a szépséget, az energiát), mely már *in potentio* tartalmazta őket. E nézet szerint tehát,

mely mostanra valóban alapvető fontosságú eleme mind a laikus, mind a klinikai diskurzusnak, nem a fogyókúrázó, hanem a testmozgást végző lenne az a személy, aki az addikció tökéletes ellenpéldáját testesíti meg.

De mi lesz így a következő patológizált személyiséggel, a testmozgásfüggővel, mely a kora nyolcvanas évek rendszerezésre irányuló mániája révén öltött testet? Az „idegen” anyag bármely projektív hiposztazációjának hiányában a függőség tárgya, úgy tűnik, maga a test. Pontosabban azoknak a bizonyos tulajdonságoknak a felmutatása, melyek *hiánya* kellene, hogy definiálja a függőséget, mint olyat: a test autonómiája, az önkontroll, az akaraterő. A függőség tárgyává pontosan az vált, hogy kiélvezzük a „szabad választás képességét, és azt, hogy szabadon választhatjuk az egészséget.”

E fejlemény első pillanatától kezdve logikailag világosnak tűnt, hogy ha a testmozgás addiktív, akkor bármi az lehet. A testmozgásfüggő valóban határeset volt a tekintetben, hogy a függőség fogalmát egyszer s mindenkorra megtisztítsuk az anyag bármely sajátjától, testi hatásától, vagy pszichológiai motivációjától. (Az agy kémiai markerei, melyeket a tudósok a függőség „megindoklásakor” hívnak segítségül, természetesen soha nem rendelkeztek többel tautologikus magyarázó vagy diagnosztikai erőnél.) És ez nem csupán egy elméleti *aperçu*, amely a függőséget definiálni igyekvő, újonnan fejlődésnek indult közösségen kívül formálódik. Épp ellenkezőleg: a megdöbbenő az, hogy mára milyen gyorsan közhellyé vált, hogy bármely anyag, bármely viselkedés, vagy akár bármilyen érzés tekinthető kórosnak és függőséget okozónak. E definíció szerint az addikció az akarat *szereketében* található meg, mely valahogy sohasem tökéletesen szabad, egy olyan választásban, melynek szabadsága [*voluntarity*] sohasem tökéletesen egyértelmű.

Mégis, akárcsak a testmozgás esetében, az újonnan kórosnak ítélt cselekvések pontosan azok, melyeket a késői kapitalizmus a kontroll, a személyes megfontolás és a szabadság alapvető emblémáiként prezentált: a „munkaholizmus” mellett ott van a korlátlan fogyasztás (a „vásárlásfüggőség”), ott vannak a „szex megszállottjai”, vagy épp a „társfüggők” vagy „kapcsolatfüggők”. Ahogy az *akarat* mindennemű érvényesítése a szabadság fogalmát egyre újabb területen problematizálja, maga az akaratérvényesítés látszik függőséget kiváltóvá válni. Sokan írtak róla, hogy az önsegítő csoportok és könyvek, melyek az egyetlen lehetséges útként állítják be magukat, szintén okozhatnak függőséget. E cikkek főcímei jellemzően tréfásan mutatják be ezt a megközelítést, ám legtöbbjük tartalma, becsületükre legyen mondva, komolyan veszi azt az önsegítő alapfeltevést, mely szerint – logikusan végiggondolva – sehol sem húzható meg a határ aközött, hogy minek tulajdonítunk függőséget okozó hatást, és minek nem.

Az önsegítő elemzés csodálatra méltó tisztánlátással és hajthatatlansággal halad ugyan e konklúzió felé, ám a legjobb esetben is csak erőteljesen deskriptív és analitikus munkát tesz lehetővé, mely a számos jelenkori ideológiával szemben halad. Példának okáért, miközben semmi esetre sem minden társfüggő irodalom feminista, és még a legambiciózusabb személyek politikai befolyásának is vannak

határai (individualizmus, ahistoricitás), a társfüggőség paradigmája mégis olyan találó dekonstrukciós eszközt mutat be, mely nagyon is elérhetőnek mutatkozik a „józan” kísérleti narratívák számára: mint olyan – ahogy azt számos önségítő író bizonyította –, erősen feminista deskriptív vonásokkal rendelkezik.

Ezek a függőséggel kapcsolatos paradigmák azonban nem képesek megkérdőjelezni saját összefüggéseiket egy látszólag egyirányú történelmi folyamatban, amely nem más, mint a szabad akarat propagandája. „Propagandán” valami nyelvtanilag specifikusat értek: a szabad akarat propagálására irányuló imperatívuszt. Azonban az igény ennek népszerűsítésére megkövetelni látszik nemcsak a szabad akarat fogalmának terjesztését, hanem annak folyamatos fogalmi elmozdítását is. Ha az, hogy mindennek függőséget okozó jelleget tulajdonítunk bizonyos módon krízist hoz is létre ebben a propagandában, más módon annak direkt és elkerülhetetlen folytatását képviseli.

Abban a pillanatban, hogy a „szabad akarat” hiposztázisa megtörtént, és etikai értéket nyert, a szintén tárgyi létezővé avanszált „kényszeresség”-nek is meg kellett jelennie mint egy már mindig is ott lévő belső ellenstruktúrának, amelyet ki kell a „szabad akarat”-ból vetni. A tisztogató, deskriptív munkát, mely a függőség kiváltásának okait kutatja, ugyanez az imperatívusz hajtja: a hétköznapi szabadság mögötti kényszer kutatását az a kényszer mozgatja, hogy a *tiszta* szabadságnak valamiféle abszolutizált terét izolálja. Nyilvánvalóan Nietzsche késői írásai szolgáltatják a legkiválóbb példát erre az ellentmondásra. Minden megtanulható és felismerhető abból, ahogyan Nietzsche az emberi pszichológiát bemutatja – minden az Akarat bizarr módon moralizált imperatívuszához van kötve, amelynek értéke és hathatósága egyre inkább abszolúttá válik, miközben létrejöttének minden alapvető lehetősége egyre csak fogy.

Megdöbbenő, hogy az emberek a mai napig milyen ügyesen tanítják meg saját magukat és egymást arra, hogy hogyan manipulálják ezeket a látszólag nehezen kezelhető abszolútumokat a függőség és a potenciális függőség okozás világában. Tizenkét lépéses és ehhez hasonló programokban a hősi józanság (és a hősi szó használatával nem kívánom semmissé tenni a hősiesség érzetét, melynek értékét és nehézségét pontosan átérzem) paradox módon az abszolútumok mikroszinten történő kezelésének képességét foglalja magába. Számos ember megélt függőségének felgyülemlett gyakorlati nyomása alatt a tizenkét lépéses programokban megsokszorozódnak az abszolút kényszer és az abszolút szabadság színterei. A kényszernek való behódolás színterei, melyeket abszolútnak tekintenek, magukba foglalják a patologizáló modellhez való ragaszkodást („az alkoholizmus betegség”), melyet egy másik csoport jogfosztóként vagy lealacsonyítóként élhet meg. Magukba foglalják továbbá a megváltoztathatatlan identitás anti-egzisztencialista retorikájába való beleegyezést („nincsenek volt alkoholisták, csak gyógyuló alkoholisták”), valamint a behódolást egy hanyatló, de strukturálisan szükségszerű „magasabb hatalomnak.” Ugyanakkor a szabadság színterei, melyeket szintén abszolútnak tekintenek, töredezéssel jönnek létre, és azál-

tal is sokszorozódnak: a múltért való felelősségvállalás rituáléi során a csoportos tapasztalás decentralizált, és nagymértékben egyenlőségre törekvő, ugyanakkor igencsak stilizált szerkezetében. De különösen a temporális fragmentáció technikáján keresztül – a nagyban egzisztencialista „egyszerre csak egy napot” mottó szerint – mely minden döntési pillanatot (melyek természetesen végtelen számúak) elválaszt az identitástörténettől és az identitás jövőbeliségétől egyaránt, tehát azoktól, melyekről azt gondolhatnánk, hogy korlátozhatják azt. A megkettőzött abszolútumok közötti kényes tárgyalási területek között számos ember képesnek tűnik saját maga számára kiutat teremteni a kettős kötések halálos rendszeréből, ahol a megerősítés, hogy szabadon cselekedhet, mindig annak a nyílt titoknak elmarasztaló fényében olvasandó, hogy a szóban forgó cselekvés teljes egészében kikényszerített. Míg az ember állítása, hogy ő mégiscsak kényszer alatt áll, összeaszik ama nyílt titok nem kevésbé erős fényében, mely szerint az ember tulajdonképpen bármelyik pillanatban dönthetett volna másként is.

[...]

Foucault *A szexualitás története* című munkájából származó parafrázisa, melylyel ezt az esszét kezdtem, azt sugallja, hogy mivel a függő identitás és a homoszexuális identitás megjelenése szerkezetileg és időben is egybevágnak, közös történelmi összefüggéseik valóban komolyak lehetnek. A *Dorian Gray arcképében*, ahogy például a *Dr. Jekyll és Mr. Hyde*-ban is, a drogfüggőség egyszerre álcázza és fejezi ki a férfiak közti vágy, és annak tiltásának dinamikáját: mindkét könyv férfiak közti erotikus feszültségről szóló történetként kezdődik, és magányos felhasználókról szóló tanulságos meseként végződik. A függő és a homoszexuális két új taxonómiája számos hasonló kérdést sűrített magába a késő XIX. századi kultúra számára: a régi szodómia ellenes szembenállást aközött, amit természetnek hívunk, és ami a természet ellen való [*contra naturam*], alattomos módon a *természetes* (pl. étel) és a *mesterséges* (pl. „drogok”) anyagok újfajta szembenállásával elegyíti. Így alakul ki az a XX. századra jellemző technika, amely magukat a vágyakat különbözteti meg aszerint, hogy melyeket tekintjük természetesnek (ezeket nevezzük „szükségnek”), és melyeket tekintjük mesterségesnek (ezeket nevezzük „függőségeknek”). Bár az, hogy bizonyos meghatározott, kézzelfogható anyagokat természetellenesként osztályozunk – a „természeteshez” való (mesterségesen stimuláló) viszonyukat tekintve – végül szükségszerűen megkérdőjelezi majd bármely vágy természetességét (Wilde: „minden gyönyörűség, ha az ember nagyon gyakran csinálja”³). A szörnyű balesetnek tekintett HIV, illetve a szörnyű nem-balesetnek tekintett AIDS rendületlen pusztítása sokak számára „természetes módon” kapcsolja össze a fogalmilag nyilvánvaló „kockázati csoportokat”: a

³ WILDE, OSCAR: *Dorian Gray arcképe*. Magyar Elektronikus Könyvtár. <<http://mek.niif.hu/06000/06004/06004.htm>>

melegeket és a függőket. Mindkét „csoport” természetellenesként, túlélésre alkalmatlanként, a szenvedés, a megvetés és a korai halál tárgyaiként tűnik fel.⁴

Az 1987-es *USA Today* az AIDS-től függetlenül is illusztrál néhányat a vélemény rovatában azon problémák közül, melyek a függőségokozáshoz kapcsolódóan manapság felvetik a „természetesség” kérdését, fókuszálva az atléták szteroid használata körüli vitákra. Maga a függőség meghatározása is meglehetősen kaotikus ezen a képen: Ron Hale azt mondja, hogy a szteroidok nem okoznak függőséget (és ezért nem kellene őket betiltani), mivel „se nem »pörgetnek« [*upper*], se nem »nyugtatnak« [*downer*], nem változtatják meg az elmeállapotot, ez tehát nem olyasmi, amiről ne lehetne leszokni”. William N. Taylor viszont azt állítja, hogy *igenis megváltoztatják*, és éppen ezért *be kellene tiltani* őket, mivel „a felhasználók toleranciát mutatnak a drogokkal szemben, valamint elvonási tüneteket, így tehát a személyiségváltozás és a függőség együtt járnak.”⁵ Az ebben a vitában megszólaló általános amerikai vélemények a Természetességet idézik meg azért, hogy kitérjenek minden olyan mumus elől, melyek számos különböző tengelyen kering körülöttünk. A kiborg tengelyen, mely emberek és gépek között húzódik („Ha az atlétáknak a szteroidokhoz kell fordulniuk, akkor egy gépet próbálnak felépíteni, nem pedig egy emberi lényt”). A narratív evolúciós tengelyen, mely az emberek és az állatok közt húzódik, és amely épphogy csak rápillant a fajkeresztezés közbülső színterére, a „monstrum atléták korára”. A tengelyen, mely az autoerotikustól az alloerotikusig húzódik (mivel az „izmos testek általában az évekig tartó anabolikus szteroidok által indukált nárcizmus eredményei”). A puritán tengelyen, a moralizált „egészség” és az elítélt „testnövekedés” között. A tengelyen a kielégíthető és a „kielégíthetetlen” ösztönök között, akár szexről, akár anyagfogyasztásról van szó. A tengelyen az immanens „természetes képesség”, és a kívülről jövő, függőséget okozó között („az egyénnek teste erőforrásaival kell versenybe szállnia ahelyett, hogy valamilyen természetellenes kemikáliára támaszkodna”). És természetesen azon a tengelyen, mely a „szabad” világ (ahol a szteroidhasználat az amatőr versenyeken teljes mértékben tiltott), és „Oroszország” között húzódik, ahol az – a szerkesztő cikke szerint – akár abszolúte kötelező is „lehet”. Emellett a szteroidoknak, amiatt, hogy dührohamot [*roid rage*] gerjesztenek, megvan az a veszélyes tulajdonságuk, hogy elmosásuk azokat a különbségeket a heteroszexualitás és a nők elleni erőszak között, melyeknek egyértelműnek kellene lenniük. Ami viszont ennél is rosszabb, az az, hogy bár a szteroidokat könnyen el kellene tudnunk helyezni a férfi és női társadalmi nemek tengelyén – hiszen ezek végtére is „ember gyártotta verziói a férfi tesztoszteron hormonnak” –, valójában kiszámíthatatlanul destabilizálhatják a társadalmi nemi attribútumokat. Amellett, hogy a szteroidok általános elérést elősegítő hatása oda

⁴ Az előző két bekezdésben felmerülő kérdéseket tágabb összefüggésekbe helyezve tárgyalom *Epistemology of the Closet* című könyvem 3. fejezetében, valamint *Tendencias* című kötetem „Nationalisms and Sexualities: As Opposed to What?” című fejezetében.

⁵ Valamennyi idézet a *USA Today* 1987. január 6-i lapszámából származik, 10A.

vezet, hogy „a nők úgy néznek ki, mint a férfiak, és a férfiak úgy néznek ki, mint egy hegy”, és amellet, hogy a szteroidok a nőknél „arcszörzet-növekedést, kopaszságot és összezsugorodott melleket” okoznak, a férfiaknál pedig „túlóan agresszív és erőszakos viselkedést”, a szerek a nők esetében olyan „nimfomániát” is eredményeznek, melyet nem lehet teljes biztonsággal *férfias* hatásként elkönyvelni. A hormonális modelleket mindig aláásni látszó gender-sémára nézve pedig a legveszélyesebb az, hogy a férfiak „női jegyeket fejlesztenek: például melleket.” A vezércikkben szereplő dermesztő karikatúra a legborzasztóbb jegyeit jeleníti meg annak az idegen anyagnak, melyet szteroidnak hívunk: az abszolút akarrattól felfújt testet – mely legalább annyira ijedt, mint amennyire ijesztő – mint egy memento mori kísérti saját abszolút kényszerességének röntgenen keresztül megmutatott csontváza. A két figura között azonban, ott, ahol feltételezhetően a kívánatos, „természetes” testnek kellene helyet foglalnia, a körvonalak már visszaidézhetetlenül és helyreállíthatatlanul szétporladtak.

[...] Mindezek ellenére a „miért most?”-nál sokkal nehezebb kérdés felvetésével szeretném zárni jelen fejtegetéseimet, mégpedig azzal, „hogyan lehetett volna másként?”. [...] Azt kell mondjam, e konkrét kérdés megközelítésében nem találok túl nagy segítségnek a tudattalan koncepcióját, legyen az egyéni vagy történelmi: a pszichoanalitikus és a marxista gondolkodás narratív és analitikus erejéhez egyaránt túlságosan is hozzátartozik az szabadság/kényszer modern heroikája. Másrésztől, amikor egy bizonyos Thomas Szasz munkáját vizsgálom – melyből igen sokat tanultam –, akinek dekonstruktív elemzése olyan fogalmakkal kapcsolatban, mint például a függőség, annyira erőteljesek, hogy azt akár nimbuszrontónak is nevezhetnénk, azt látom, hogy az ő befolyása szintén mindent a szabad akarat abszolútuma felé vezető tropizmusnak köszönhet, amely önmagában is a tekintélyelvűség határmezsgyéjén egyensúlyoz.

Amikor eddig azzal kísérleteztem, hogy „máshogy” rekonstruáljam azt, ami alapján valamit függőségokozónak ítélünk, a legnagyobb szerencsém egy olyan hagyománnyal volt, mely nem ellentétes azzal, és nem is magyarázza azt. Ez a hagyomány a *szokásra* való reflexió hagyománya. Ez a megismételt cselekvés egy változata, amely nem metafizikai abszolútumok felé mozdul, hanem inkább a cselekvés – és az önálló vagy automatikus cselekvés –, valamint a testi alkat kölcsönös vonatkozásai felé. Habár Cicerótól kezdve William James-ig biztosítva volt a folyamatos jelenléte, és meglehetősen intenzíven moralizálva lett a szokásról alkotott világi felfogás ebben a században kikerült az elméleti használatból a függőség és más impozáns paradigmák megjelenésével, melyek a kényszer/szabadság abszolútumai köré orientálódtak. Mégis, a szokás nyelvezetének moralizálástól mentes használata – például Proustnál – nem feltétlenül követeli meg egy kísérteties, büntető szabad akarat megvalósulását annak fogyó horizontján. Proust a szokást elsősorban perceptuális dologként kezeli, ami azt jelenti, hogy gazdag forrásanyag van működésben a percepcióban való „aktív” és „passzív” polaritásainak denaturalizálására minden esetben, amikor a megszokást tárgyalja. Azt az

emberi képességet, mely „megváltoztat[ja] a függönyök színét, elhallgattat[ja] az ingaórárt, könyörületre tanít[ja] a ferde és kegyetlen tükröt”⁶. A megszokás az „a mindig előlről kezdendő műveletet, mely hosszabb, nehezebb, mint a szemhéjunkt kifordítani, s ami abból áll, hogy nekünk otthonos lélekkel ruházzuk fel a dolgokat a sajátjuk helyett, amelytől megijedünk.”⁷ Elcsépett, ám értékes kábítószerként a szokás vakká tesz saját környezetünkkel szemben (így lehetővé téve annak létrejöttét), saját magunkkal szemben, ahogy mások előtt megjelenünk, illetve a lenyomatokkal szemben, melyet mások hagynak bennünk.

Mindemellett a szokás elhatárolja a perceptuális és proprioceptív reverzió és reveláció terét. Azét a revelációét, melyhez az önelemzés maga soha nem juthat el. Ahogy az elbeszélő kézhez kapja Albertine levelét, melyben arról ír, hogy végleg elhagyja:

„Igen, az imént, mielőtt Françoise bejött volna, azt hittem, nem szeretem már Albertine-t, azt hittem, semmit sem hagyok figyelmen kívül; pontos elemzőként azt hittem, jól ismerem szívem legmélyét. ... Tévedtem, amikor azt hittem, hogy tisztán látok a szívemben. Ezt a tudást azonban, amelyet az elme legfinomabb észleletei sem adnak meg, sókristályként, keményen, szikrázón, különösen hozta el a fájdalom hirtelen reakciója. Annyira megszoktam már, hogy Albertine mellettem van, s most egyszerre a Megszokás újabb arcát láttam. Mindeddig elsősorban olyan pusztító erőnek tekintettem, amely minden önállót kiírt, még a tudatos érzékelést is; most viszont olyan félelmes istenségnek tűnt, aki annyira összeforrt velünk, jelentéktelen arca oly mélyen szívünkbe vésődött, hogy ha elszakad, elfordul tőlünk, ez a korábban szinte észre sem vett istenalak minden másnál rettenetesebb fájdalommal sújt, s ilyenkor éppoly kegyetlen, mint a halál.”⁸

Proustnál a szokások, akárcsak a hazugságok és az ostoba bánkódás „rejtélyes, utálatos szolgák, küzdünk ellenük, de egyre inkább a hatalmukba kerülünk, szörnyű szolgák, semmiképpen nem helyettesíthetők, ők vezetnek titkos utakon az igazsághoz és a halálhoz.”⁹ És mégis, a szokásokban „– még a leggyengébbek[ben] is, amilyen például a homályos ragaszkodás egy szoba légköréhez és

⁶ PROUST, MARCEL: *Az eltűnt idő nyomában I: Swann*. Ford. Gyergyai Albert. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1974, 10.

⁷ PROUST, MARCEL: *Az eltűnt idő nyomában IV: Szodoma és Gomorra*. Ford. Jancsó Júlia. Budapest, Atlantisz, 2001, 190.

⁸ PROUST, MARCEL: *Az eltűnt idő nyomában VI: Albertine nincs többé*. Ford. Jancsó Júlia. Budapest, Atlantisz, 2009, 8.

⁹ PROUST, MARCEL: *Az eltűnt idő nyomában VII: A megtalált idő*. Ford. Jancsó Júlia. Budapest, Atlantisz, 2009, 244.

térfogatához –, és pedig oly lázas hévvel, hogy ebben a halál elleni harc egyik kézzelfogható, részletes, igaz és titkos formáját kell látnunk.”¹⁰

„Az akarat kórságai” egy, a „Járványokról” szóló konferenciára készült, melyet az MIT-n tartottak 1990 októberében. Köszönettel tartozom David Halpertine-nek ösztönzéséért, hogy megírjam ezt az esszét, és úgyszintén hálás vagyok Andrew Parkernek, amiért kitartott mellettem. Emellett különös hálával tartozom Joshua Wilnernek az izgalmas lehetőségért, hogy több éven át megoszthattuk egymással gondolatainkat e témában. Az ő anyagfogyasztásról és a romantikáról szóló írásai közé tartoznak az „Autobiography and Addiction: The Case of De Quincey”¹¹ [Önéletrajz és addikció: De Quincey esete], valamint a „The Stewed Muse of Prose”¹² [A próza részeg múzsa].

(Sedgwick, Eve: *Epidemics of the Will*. In: *Tendencies*. Durham, Duke University Press, 1993, 130–142.)

Fordította: Jászay Dorottya

IRODALOM

- BERRIDGE, VIRGINIA – GRIFFITH EDWARDS: *Opium and the Peolpe: Opiate Use in Nineteenth Century England*. New Heaven, Yale University Press, 1987.
- FOUCAULT, MICHEL: *A Szexualitás története. A tudás akarása*. Ford. Ádám Péter. Budapest, Atlantisz Könyvkiadó, 1996. [FOUCAULT, MICHEL: *The History of Sexuality*. Trans. Robert Hurley. New York, Pantheon Books, 1978.]
- PROUST, MARCEL: *Az eltűnt idő nyomában I: Swann*. Ford. Gyergyai Albert. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1974. [PROUST, MARCEL: *Remembrance of Things Past*. Trans. C. K. Scott Moncrieff – Terence Kilmartin. New York, Vintage Books, 1982]
- PROUST, MARCEL: *Az eltűnt idő nyomában IV: Szodoma és Gomorra*. Ford. Jancsó Júlia. Budapest, Atlantisz, 2001. [PROUST, MARCEL: *Remembrance of Things Past*. Trans. C. K. Scott Moncrieff – Terence Kilmartin. New York, Vintage Books, 1982]
- PROUST, MARCEL: *Az eltűnt idő nyomában VI: Albertine nincs többé*. Ford. Jancsó Júlia. Budapest, Atlantisz, 2009. [PROUST, MARCEL: *Remembrance of Things Past*. Trans. C. K. Scott Moncrieff – Terence Kilmartin. New York, Vintage Books, 1982]
- PROUST, MARCEL: *Az eltűnt idő nyomában VII: A megtalált idő*. Ford. Jancsó Júlia. Budapest, Atlantisz, 2009. [PROUST, MARCEL: *Remembrance of Things Past*. Trans. C. K. Scott Moncrieff – Terence Kilmartin. New York, Vintage Books, 1982]

¹⁰ PROUST, MARCEL: *Az eltűnt idő nyomában II: Bimbózó lányok árnyékában*. Ford. Gyergyai Albert. Budapest, Európa, 1967, 257.

¹¹ *Genre* 14 (1981. tél), 493–503.

¹² *MLN* (1989. december), 1085–98.

- PROUST, MARCEL: *Az eltűnt idő nyomában II: Bimbózó lányok árnyékában*. Ford. Gyergyai Albert. Budapest, Európa, 1967. [PROUST, MARCEL: *Remembrance of Things Past*. Trans. C. K. Scott Moncrieff – Terence Kilmartin. New York, Vintage Books, 1982] *USA Today* 1987. Január 6., 10A.
- WILDE, OSCAR: *Dorian Gray arcképe*. Magyar Elektronikus Könyvtár. <<http://mek.niif.hu/06000/06004/06004.htm>> [WILDE, OSCAR: *The Picture of Dorian Gray*. Harmondsworth, Middlesex, Penguin Books, 1981]
- WILNER, JOSHUA: *Autobiography and Addiction: The Case of De Quincey*. = *Genre* 14 (1981. tél), 493–503.
- : *The Stewed Muse of Prose*. = *MLN* (1989. december), 1085–98.